

BEVEZETŐ

A kutatási téma indoklása

A 20. században a gyulafehérvári egyházmegye legtekintélyesebb és leggazdagabb plébániája a kolozsvári Szent Mihály-egyházközség volt. Kolozsvár a századok folyamán Erdély kulturális és szellemi központjává vált, s ezzel párhuzamosan vallási centrummá is. Míg a történelmi egyházak (görögkeleti, görögkatolikus, református, unitárius, magyar evangélikus) Kolozsváron püspökségekkel rendelkeztek, és főpásztoraik prezentálták ügyeiket, addig a római katolikus egyházat a Szent Mihály-egyházközség plébánosa képviselte, ami számára különleges tekintélyt kölcsönzött. Magának az egyházközségnek az erkölcsi erejét tovább növelte a központiságból származott előny és a vallási és kulturális kihívásoknak való megfelelés. A 19. század végétől az egyházmegye plébániáin kibontakozó hitvallásos társulatok és egyesületek, iskolák és lelkeségi mozgalmak összekötő szálai Kolozsvárra futottak össze. Ezáltal a gyulafehérvári római katolikus püspökség mellett Kolozsvár plébániája és egyéb központi intézményei – fejlett médiával – életerőt leheltek a nagy kiterjedésű egyházmegye legtávolabbi részébe is.

A kolozsvári római katolikus Szent Mihály-egyházközség lelkipásztori munkájával, jól szervezett intézményrendszerével (népszövetségi és nőszövetségi egyesületek és társulatok, Caritas és cserkészcsapatok, iskolák, aggmenház, napközi otthon stb.) jó példával szolgált más plébániák számára. Annak ellenére, hogy történelme sokszínű és irányultságú, intézményei történetének tudományos feldolgozása még várat magára.

Néhány évig segédlelkészként szolgáltam a Szent Mihály-plébánián. Lehetőségem volt, hogy az egyházközség gazdag levéltárába betekintsek. Számos régmúlt eseményre kaptam utalást hivatkozások szintjén, elsősorban az egyházközség választmányának jegyzőkönyveiben, de összefüggő leírással nemigen találkoztam. Az eddig nyomtatásban megjelent kiadványok sem mondhatók

összefüggőknek és átfogóknak. Még az elhíresült holland kölcsönre vonatkozóan sem találtam elfogadható képet, egyértelmű állításokkal. Idősebb paptestvéreimtől, akik időben is közelebb voltak az egyházközség régmúlt eseményeihez, csak említés szintjén kaptam néhány utalást, megjegyzést, de pontos feleletet nem. Általában úgy emlegetik, hogy az elhíresült holland kölcsön miatt csőd szélére sodródott kolozsvári Szent Mihály-egyházközséget Márton Áron mentette meg a teljes összeomlástól. Kevés az az egyháztörténelmi munka, amelyik részletesen kitért volna a kölcsön-ügyre, a kolozsvári egyházközség „rémére”. Paál Árpád, a korszakot kiválóan jellemző *A kisebbségi lét tanulóévei Erdélyben I-II. kt.* című művében újságírói stílusban Márton Áront dicséri, aki a hollandusokkal történt sikeres tárgyalást követően elkezdte a kamatvisszafizetést.¹ Virt László *Nyitott szívvel. Márton Áron élete és eszméi* című művében megemlíti ugyan a holland kölcsön rendezését, de annak előzményeként nem pontos adatokat közöl egy oldalon keresztül.² A kortárs Domokos Pál Péter *Rendületlenül... Márton Áron Erdély püspöke* c. munkájában ki sem tér a püspök korábbi, h. plébánosi tevékenységére, pedig az ő ismertetése lett volna a leghitelesebb a holland kölcsönről. Hirschler József plébánosról csak egy könyv jelent meg Sas Péter szerkesztésében, amely kissé bővebben tárgyalja a holland kölcsönt, de a hangsúly ebben is a reneszánsz szellemiségű pap életművére helyeződik. Ezek után bennem is ott motoszkált a nagy kérdés: hogyan történhetett meg egy ilyen nagy külföldi kölcsön felvétele, amihez az egyházmegyei hatóság engedélye föltétlenül szükséges?

Doktori disszertációm fő célkitűzése az volt, hogy részletekbe menően kutassam ezt a rejtélyes és máig fel nem tárt ügyet, annak előzményeit és következményeit. A levéltárakban található hivatalos iratok segítségével próbáltam a hollandkölcson-ügynek a kiindulópontját, hátterét, lefolyását, a benne szereplő személyeket, a megoldási kísérleteket és végül Márton Áron rendet teremtő munkáját vizsgálni és rendszerbe foglalni.

1 PAÁL Árpád: *A kisebbségi lét tanulóévei Erdélyben II.* Pallas-Akadémia Könyvkiadó. Csíkszereda 2008. 183–184.

2 VIRT László: *Nyitott szívvel. Márton Áron erdélyi püspök élete és eszméi.* Budapest 2002. 51.

Kutatásomnak volt még egy másik indítóoka is. A *Márton Áron hagyatéka*-sorozatban figyelemmel kísértem a nagy püspök beszédeit pap és püspök korában. Általában tanító és vigasztaló, lélekmelegítő és reménykeltő prédikációk. Hiányzik belőlük az ún. kitörés, az erőteljesebb ítélkezés és bíráló. Hallgatóságát nem a kritikán keresztül akarta a helyes keresztény útra vezetni, tudatában volt annak, hogy jóvá nem lehet szidni senkit. A *Hagyatéka*-sorozat 16. kötetében találtam egy olyan beszédet, amelyben Márton Áron h. plébános erőteljesebb hangnemben nyilatkozik. Nyilván megvolt rá az oka. És ez az ok éppen a holland kölcsön ügyének rendezésével függ össze. A beszédet a Szent Mihály-plébánia adminisztrálásának átvételét követő évben, 1937. március 14-én, feketevasárnapon mondta el az egyházközség vezetőtestületének és férfi tagjainak. Vajon mi késztette az aktív lelkipásztort, hogy erős kijelentésekkel teletűzdelt, fájdalmat és aggodást sugalló prédikációt mondjon? Beszédének záróakkordjában nyilvánvaló utalásokat találunk az egyházközség választmányi tagjai között történő pártoskodásokról, illetve a h. plébánost övező nézeteltérésekről, rosszindulatú támadásokról. Íme az idézet:

„Azonban – éppen mert férfiak összejövedele alkalmából is férfiakhoz szólok –, legyen szabad a mi életünkhöz közelebb kerülnöm és életünk egy-két tünetére is röviden utalnom. Az egyetemes, az egész emberiséget általában szorongató testi és lelki nyomorúság mellett vannak külön szorongatásaink és nyomorúságunk, a kölcsönös segítség és enyhítő megértés helyett még önvétkeinkkel is tetézzük. A *viszálykodás szelleme*, úgy látszik, sajátos bűnünk. *Önzőségünknek*, turáni átoknak mondják, s valóban úgy néz ki, mintha örökölt hajlamunk volna. Hiába nehéz az élet, hiába figyelmeztet minden arra, hogy össze kell tartanunk: a *pártoskodás*, mely történelmünkön keresztül annyi végzetes szakadást idézett fel, tovább *dúl sorainkban*, ha valaki közülünk való csak egy fél fejjel kiemelkedik, tehetsége, munkája, rátermettsége az alakját megnyújtja, önkezdünkkel verjük vissza az egyformaságba, vagy pedig gúny és igazságtalan bíráló mérgével fordulunk ellene, pártot ütünk, ellencsoportot alakítunk (ha kell, a *templomban is kötekedünk*), és ha kell, az *aljas denunciacióktól* sem riadunk vissza.

Szégyellni való szégyenünk, hogy nálunk emberek élnek és megélnek embertársaik *szennyesének nyilvános kitergetéséből*. Amit minden valamire való ember és nép titkol, és belső, elrejtett pirulással kezel, azt mi *kéjjel visszük a világ szemé* elé, hogy embereinket, akik esetleg önző céljainkat megghiúsították, becstelen módon megöljük s önmagunkat a teljes és megérdemelt megvettetésnek odadobjuk. Nem szólok arról, hogy *kortes szándékainktól* már a templomot sem kíméljük meg, hogy a legszentebb helyet és alkalmakat is hajlandók vagyunk közönséges gondolkodásunkkal beszennyezni, de a felelőtlen *bírálgatás*, mellyel az önzetlenül dolgozók kedvét rontjuk el, a *pártoskodás*, mely összefogás helyett az erőnket szándékosan szétszedi, a gyűlölködés, mely *besúgásoktól, felhajtásoktól, hazug rágalmak* terjesztésétől sem riad vissza, olyan undorító erkölcsi szenny, olyan halálos méreg, mely egy nép élő szervezetét rothasztja el, ha nem akad egy elszánt csoport, mely magatartásával, erős, következetes, tiszta jellemével a nemzetölő méreg forrását idejében eldugja.”³

Ha ezt a beszédrészletet önmagában, kontextustól függetlenül olvassuk, akkor akár magunkra is alkalmazhatjuk, mert széthúzások, pártoskodások mindig voltak és lesznek. De itt másról van szó. Márton Áron lelkiismeretvizsgálatra indító beszédével a kolozsvári férfi hallgatóságát jobb belátásra szeretné téríteni. Minden személyeskedést kerülve ugyan, de minden kertelés nélkül kimondja az egyházfiak között előforduló súlyos erkölcsi problémákat, utal a kolozsvári Szent Mihály-egyházközségben évek óta dúló pártoskodásra, hazug rágalmakra, bírálgatásokra stb., amelyek a hívő közösség életét átjárják. Elővételezve állíthatom, hogy doktori disszertációm-ban a figyelmes olvasó ráismerhet azokra, akikre utalás történik a feketevasárnap predikációjában.

3 MÁRTON Áron: *Feketevasárnap. Férfiak áldozása 1937. márc. 14-én*. In: *Márton Áron hagyatéka 16. kt. (Alkalmi beszédek – 1.)* (Szerk. Marton József) Pro-Print Könyvkiadó Csíkszereda 2018. 55–61.

A kutatás forrásai, alkalmazott módszerek és a dolgozat szerkezete

Az egyházközségi eseményeket időrendi sorrendben vizsgáltam, és kerestem az összefüggéseket, melyek fényt derítenek választott témám egységben szemléléséhez. A rendelkezésemre álló levéltári dokumentumokat (jegyzőkönyveket, levelezéseket, feljegyzéseket) igyekeztem mind felhasználni, hogy reális és tiszta képet kaphassunk erről a bonyolult ügyről.

Legnagyobb segítséget számomra a Gyulafehérvári Érseki Levéltár jelentette. Számos iratcsomóban találtam anyagot a húsz évig húzódó kolozsvári kölcsön-üggyel kapcsolatban. A levéltárak közül másodikként a kolozsvári római katolikus Szent Mihály-plébánia levéltárát jelölöm meg. Különösen az egyházközség képviselőtestületének, választmányának üléseiről készült jegyzőkönyvek szolgáltak eligazításul az ügy menetének megismerésében. Mivel a Gyulafehérvári Székeskáptalan abban az időben a püspökség törzsvagyonát és az egyházmegye plébániáinak vagyonkérdését ellenőrzése alatt tartotta, levéltári anyagával ugyancsak hasznos adatokat szolgáltatott a kolozsvári nehéz ügyről is, csakúgy, mint Mailáth G. Károly püspöknek a Batthyaneum könyvtár levéltári részében található személyes levelezése. Ez azért érdekes, mert amit a hivatalos iratokban nem szoktak megfogalmazni, ezekben kertelés nélkül kimondják, gondolok itt Gyárfás Elemér a püspöknek írt tájékoztatásaira, vagy akár Zombory László leveleire. Doktori munkámat nagyobb részt a levéltári okmányokból állítottam össze. Felhasználtam a forráskiadványokban szép számban közölt dokumentumokat is. Számomra igen hasznos volt a *Márton Áron hagyatéka* c. sorozat 20 kötetének anyaga, amit kincsesbányának nevezhetek a dolgozatom megírásában. Forrásként használtam fel a Sas Péter által közölt dokumentumokat is.

Munkámhoz hasznos segítségül szolgáltak a korabeli napilapok és újságcikkek. Mindezek azt is igazolták számomra, hogy a kolozsvári Szent Mihály-plébánián történt események nem kevés figyelmet kaptak a híradásokban. Egész Erdély és Románia-szerte, sőt a határon túli sajtótermékekben is feltűnik a hollandkölcson-ügye. A felsorakoztatott tanulmányok a téma egyes részleteit világítják meg.

Itt jegyzem meg, hogy a dolgozatban szereplő személyeket nem elítélő szándékkal vizsgáltam, hanem a kölcson-ügy tisztázása végett jelenítettem meg őket.

A témám miatt a narratív módszer alkalmazását választottam, és igyekeztem minden helyzetben az objektivitásra törekedni, még abban az esetben is, amikor egyházi személyekről, papi méltóságokról kellemetlenül kellett nyilatkozni. A holland kölcson belső egyházi ügy, amelyet kezdeti szakaszában titokban tartottak, de a botrány kitörése után olyan nagy visszhangra talált Erdély-szinten, sőt Bukarestig és Rómáig gyűrűzve, hogy a titkos jellegét hamar elveszítette. Nem véletlen, hogy egyházi berkekben ezt a kényes témát mimózaszerűen kezelték.

A témából kifolyólag a dolgozatot két részre osztottam fel: a holland kölcson alakulása az azt felvevő dr. Hirschler József plébános adminisztrálási idején és a megoldást levezető Márton Áron h. plébános idején. A két lekipásztor szorosán vett lekipásztori munkáját csak annyiban érintem, amennyiben összefüggtek a holland kölcsonnel vagy annak rendezésével. Hasonlóképpen a társadalmi körülményeket sem részleteztem, csupán a bevezetőben tettem utalást arra. Kifejezetten az egyházközség képviselőtestületén belül történetekre koncentráltam.

Doktori disszertációmát két nagy egységben tárgyalom.

Az első részben a kolozsvári Szent Mihály-egyházközség hollandkölcson-ügyének gyújtópontjára, háttérére és a kölcson okozta nehézségekre igyekeztem rávilágítani dr. Hirschler József plébánosága idején.

A második részben Márton Áron helyettes plébános, plébános és püspök-plébános adminisztrálása idején vizsgálom az egyházközség anyagi ügyeinek jobbrafordulását, a hollandkölcson-ügy rendezésének háttérét és megoldását.

A kolozsvári Szent Mihály- egyházközség hollandkölcson-ügyének előzetes áttekintése

A kolozsvári Szent Mihály egyházközség vezetőit a holland kölcson felvételekor bizakodás és reménykedés jellemezte. Sikerüket, mondhatnánk, hamar kivitték a nagyközönség elé. A magyar és román nyelvű újságok sokszor részrehajlóan és a teljes igazságot nem ismerve nagyszerű szenzációként, igazi sikertörténetként tudósítottak az ügyről. Az egyházközségen belül lassan kibontakozó anyagi nehézségek áradata megállíthatatlannak tűnt. Az ígéretésekkel és a tények elhallgatásával a felelős vezetők kezdetben még elfátyolozták a szomorú valóságot, de nem sokáig. A jó fényben feltüntetett kölcson nem hozta meg az előrevetített és beharangozott eredményt. Ezért a kölcson felvétele után néhány hónap múlva már Erdély-szerte vész hírként emlegették nemcsak az egyházi berkekben, hanem a civil társadalomban is. Az egyházközség segítségére sietők már olyan személyekbe, akadályokba és bonyolult ügyletekbe ütköztek, amelyek miatt a holland kölcson végleges rendezése közel két évtized áldozatos munkáját vette igénybe.

A holland kölcson ügyének elindulása 1926. február 24-hez köthető, amikor az egyházközség egyháztanácsának rendes ülésén Nemes Ferenc főgondnok részéről először hangzott el a kecsegtető ajánlat. A holland hitelezők nemcsak a Szent Mihály-egyházközségnek tettek ajánlatot, hanem felkerestek minden tehetősebb erdélyi és magyarországi plébániát. A kölcson felvétele dr. Hirschler József apát-plébánost terhelte ugyan, de akire támaszkodott, és akiben teljesen megbízott, az Nemes Ferenc főgondnok volt.

A nagyműveltségű apát-plébános, aki a grandiózus megvalósítások embere volt, teljesen járatlan volt a gazdasági kérdésekben. Az anyagi ügyek intézését már évek óta főgondnokára bízta, aki addig

is – a plébános tudtával és belegyezésével – számos építkezést és az egyházközségi intézmények fenntartását kölcsönpénzből intézett. Az egyházközség tanácsának azért nem volt újdonság a holland kölcsön felvétele, mert a nagy ingatlanvagyonnal rendelkező Szent Mihály-plébánia az ígéretes nagy beruházások érdekében korábban is rendszerint kölcsönökhöz folyamodott, és azokból tartotta fenn már meglévő intézményeket, majd törlesztette az adósságokat. A banki kölcsönök felvétele tehát Hirschler József plébános idején általános gyakorlat volt a Szent Mihály-egyházközség vezetősége részéről. Az egyházközség akkori szorult anyagi helyzetében ez a vállalkozás is ígéretesnek mutatkozott, mert ezzel egy újabb ingatlan eladásától mentesíthették a plébániát.

A képviselőtestület által engedélyezett kölcsön felvételének és rendezésének ügyét Nemes Ferenc teljesen egyedül intézhette. Látszatra belekapcsolta Hirschler József plébánost és a kölcsönügy rendezésével megbízott személyeket is, de valójában mellőzte őket. A személyes beszámolóit azt sugallták, hogy a főgondnok a legnagyobb odaadással és becsülettel dolgozik a Szent Mihály-egyházközségért. Nemes Ferencnek sikerült beférkőznie Hirschler József plébános kegyeibe és rajta keresztül Mailáth G. Károly püspök bizalmába. Hirschler Józsefben a legkisebb gyanú sem merült fel, hogy főgondnokának hangzatos ígéretei csak szemfényvesztés, nélkülözik a valóság alapját.

Az egyházközség főgondnoka már az ügy elindulása előtt tudtában volt annak, hogy a saját vállalkozása veszélyben forog, s ezért annak reményében szorgalmazta a holland kölcsön felvételét, hogy annak bizonyos részét saját üzletének megmentésére felhasználhatja. Ezzel természetesen a Szent Mihály-egyházközség vagyoni helyzetét is megingatta, illetve veszélybe sodorta.

Az egyházközség a holland kölcsön tekintélyes részét kénytelen volt már meglévő adósságainak törlesztésére fordítani. A Nagy Szent Gergely lovagi renddel kitüntetett Nemes Ferenc akkor lett volna lovasias és becsületes, ha őszintén beismerte volna balul elsült lépéseit, és lemondott volna a főgondnoki tisztségéről. Ő azonban megállíthatatlanul haladt a lejtőn. Vakmerőségében még a saját üzletét sem tudta becsületesen kezelni, még kevésbé az egyházközség anyagi

ügyeit. A 600 000 holland forintos kölcsönhöz megszerezte a hitelezők által követelt püspöki írásos beleegyezést is. Ahhoz, hogy a püspök bizalmát megnyerje, az ezzel kapcsolatos levél-dokumentumokból rájöhettünk, hogy az egyházközség kölcsönügyét úgy szerepelteti, mint a Státussal együtt lebonyolított közös kölcsön ügyét. A Státusznak azonban semmi köze nem volt Nemes Ferenc ügyleteihez.

A zavaros ügykezelés nemcsak az érintett szakemberekben, hanem Mailáth G. Károly püspökben is gyanút keltett. A főpásztor nemegyszer aggodalommal megírt levelei bizonyítják, hogy számára sem volt minden egyértelmű és átlátszó. A kölcsönrel kapcsolatos iratok Hirschler József plébános felterjesztése nélkül kerültek Mailáth püspök kezébe. Gyárfás Elemér közbelépése után a főhatóság számára világos lett, hogy a kölcsönügy megoldásának pénzügyleti lebonyolítására a jelenlegi egyházközség vezetősége teljesen alkalmatlan. Hirschler József plébános pedig teljesen meg volt győződve, hogy a kölcsönügy rendezése a legnagyobb rendben halad. Leveleiben nemegyszer nyugtatja püspökét, hogy a kölcsön ügyét szakemberek vették kézbe, bankok útján fog lezajlani, ezért a plébániának semmi kára nem származhat belőle. A legnagyobb bizalommal beszél Nemes Ferenc főgondnokáról, aki meggyőzte, hogy erre a kölcsönre nagy szüksége van az egyházközségnek, ezért két kézzel kell utána nyúlniuk.

A főgondnok ügybuzgósága és manőverei miatt az 1926-ban megkötött szerződés ellenére a holland kölcsön ügye csak 1927 áprilisában kerül az egyházközség vezetőtestülete elé. A 600.000 holland forint összegű kölcsönt a National Spaar et Emissie Bank Nijmegen holland pénzügyintézet április 27-én utalta át dollár, svájci frank és font sterling valutában. Az átutalás fő feltétele a Szent Mihály-egyházközség ingatlanainak jelzálogosítása volt, hiteles telekkönyvi kivonatokkal. A megegyezés szerint a tőketörlesztés 1930. április 1-én vette kezdetét, és 1947. április 1-én járt volna le. A kölcsön folyósítása olyan árfolyamon történt, ami eleve veszteséges volt. Az átutaláskor a 600 000 holland forint összegből az egyházközség, jobban mondva Nemes Ferenc kezébe csak 495 827,2 holland forint jutott. Az egyházközség képviselőtestületének többsége tudomásul vette a kölcsönt, a jelzálogosítást, és úgy döntöttek, hogy az adósságok kiegyenlítése

után a megmaradó összeget kamatoztatják. Ezzel az évi költségvetésen mutatkozó hiányokat tervezték pótolni. A képviselőtestület nem minden tagja értett egyet a kölcsönfelvétellel és annak módozatával. Kevesen, de mégis voltak, akik igyekeztek óvatosságra inteni a testületet, amiről a többség nem vett tudomást, vakon ugrottak bele az ügyletbe.

A Hirschler József plébános és Nemes Ferenc főgondnok, valamint a képviselőtestület által jóváhagyott holland kölcsön helyzetről sokáig nem tájékoztatták a gyulafehérvári hatóságot. Nemes Ferenc addig ügyködött és ködösített, hogy a holland hitelezőkkel a szerződést a püspök aláírása nélkül kötötte meg. Mailáth G. Károly utólag írta alá azt a jótállási papírt, amely igazolta, hogy a Szent Mihály-egyházközségnek van elegendő zálogba leköthető ingatlanja. A végleges szerződést tehát a püspöknek már nem kellett aláírnia, mert a hitelezők az előző jóváhagyással és aláírással is megelégedtek.

Nemes a holland kölcsönrel megbízott elnökséget is az orránál fogva vezette. 1927. május 22-én a közgyűlés előtt ismertette a nagy terveket és a megvalósításokat: a meglévő kölcsönök rendezését, valamint a megmaradt összeg építkezésre, illetve banki befektetésre való felhasználását. A megnyugtatás nagy mestere mindenkit elkápráztatott: Mailáth püspököt, Hirschler József plébánost, az egyházközség képviselőtestületét, sőt önmagát is. De a nagy megvalósítások elmaradtak, az adósságok tovább növekedtek.

Az egyházközség képviselőtestülete részéről a holland kölcsön ügyének kezelésére felhatalmazott bizottság előtt Hirschler József az 1928. február 22-i gyűlésén jelentette be a súlyos hibákat, amelyek az ügylet körül történtek. Két választmányi tag (Gabányi Imre és Klumák János) kiderítették, hogy Nemes Ferenc főgondnok az egyházközség adósságaiból rendezett egy pár költségvetési tételt, viszont a megmaradt összeget saját céljaira használta fel: a csőd szélén álló Gergely Ferenc utóda nevű drogériáját próbálta megmenteni és saját adósságait kifizetni. A választmányi jegyző (Szilágyi Márton) bevallása szerint a főgondnok a jegyzőkönyvet is meghamisította. A csőd szélén álló Kolozsvári Kereskedelmi Bankba hatalmas összegeket fektetett be. Mindezt a plébános aláírásával oldotta meg,

aki sokszor azt sem tudta, hogy mit ír alá, legtöbbször üres papírokat íratott vele alá a főgondnok, vagy a tételek megnevezésénél fedőneveket használt. Nemes Ferenc a Kolozsvári Takarékpénztár és Hitelbankból a plébános nevére kölcsönöket vett fel saját maga számára.

A sikkasztásokkal terhelt ügy leleplezése után az egyházközség vezetősége átmeneti megoldásokat és megszorításokat igyekezett alkalmazni: újra átírták a költségvetést; ahhoz, hogy az egyházközség anyagi forrásokhoz jusson, a tisztviselőket, az alkalmazottakat és tanítókat 5%-os egyházi járulék fizetésére kötelezték. Hirschler József pedig a plébánosi javadalmat képező sétatéri új villák jövedelmét ajánlotta fel az egyházközségnek.

A felvett 600 000 holland forint kölcsönből az átutalási és kezelési költségek 60 000 holland forintot emésztettek fel. A megmaradt összeg lejre átszámítva 34112252 lejt tett ki. A kölcsönből részben egyházi intézmények adósságát (pl. Marianum, egyházközség) törlesztették, házat és nyomdát vásároltak, egyházi alkalmazottaknak kölcsönöztek (pl. Hirschler Józsefnek), és bankoktól részvényeket vásároltak. A főgondnok egy nagyobb összeget saját üzleti céljaira különített el. Hirschler a Nemes Ferenc által elkülönített összeget magára vállalta, és erre a célra felajánlott évi 1 200 000 lej fizetséget, mindaddig, amíg a kölcsönből származó hiányt rendbe nem hozzák. A másik oktalán befektetés a Providentia nyomda részére történt. A szakértelem nélküli vezetés a Providentia intézetet is megbuktatta, így a nyomda is kénytelen volt kölcsönt felvenni. A legszomorúbb tény, hogy az egyházközség akkor szembesült a holland kölcsön kamatjainak rendezésével, amikor erre nem volt anyagi fedezete.

A holland kölcsön lebonyolításával felhatalmazott bizottság tagjai, akik ez ügyben különben csak egyszer ülészttek, sajnálkozva vették tudomásul Nemes Ferenc főgondnok kíméletlen ügyködéseit. További nehézséget okozott a „Gergely Ferenc utóda” cég. A felhatalmazott hatalmas adósság terhét nehezítette, hogy a főgondnok mindennemű és -fajta embertől kölcsönöket vett fel, akik látván, hogy pénzüik odaveszett, követelésekkel álltak elő az egyházközség felé is.

A főgondnok 1928 márciusában – anyagi károkat okozó intézkedéseit belátva – lemondott tisztségéről. Az anyagilag a szakadék szélére került egyházközség képviselőtestülete némán tudomásul

vette a főgondnok lelépését. Az egyházközség szerencsétlen anyagi helyzete miatt újabb banki kölcsönök felvételére kényszerült. A Kolozsvári Takarékpénztár és Hitelbanktól, valamint a Transylvania banktól felvett kölcsönre azért volt szükség, mert ha az egyházközség nem törlesztette volna pontosan a holland kölcsön kamatait, a hitelező holland bank perbe fogta volna az egyházközséget, és elkerülhetetlen lett volna a teljes összeomlás.

Héjja Kálmán, kiküldött püspöki biztos több napon át vizsgálta a Szent Mihály-egyházközség költségvetését, gazdasági ténykedéseit, valamint a holland kölcsön ügyét. Kihallgatta Nemes Ferenc főgondnokot, aki bevallotta, hogy a holland kölcsönből körülbelül 8 millió lej tartozása van, és ezen kívül 16 millió lej magánadóssága (magán-személyektől felvett kölcsön). A holland kölcsön valutáinak beváltásából 34 112 252 lejt vettek kézhez, és ebből az adósságok (hasznos tételek) törlesztése után a jelentkező hiány 20 692 595 lej volt. Nemes a költségvetésben tapasztalható hiányt 116 hitelezőnek adott összeggel magyarázta (Klumák János és Gabányi Imre ügyvédek összeírása szerint 16 millió lejt tett ki). A legkeservesebb veszteséget az által okozta, hogy 7 200 000 lej értékben vásárolt részvényt a plébánia részére a bukás szélén álló Kolozsvári Kereskedelmi Banktól. Héjja Kálmán végső következtetései: a kolozsvári egyházközség holland kölcsön címen 600 000 holland forinttal, azaz 39 900 000 lejjel tartozik. Ebből tényleges érték: 10 602 296 lej. Hiány: 29 297 704 lej.

A püspöki biztos vizsgálódásai folytán a gyulafehérvári hatóság számára is világossá vált, hogy a Szent Mihály-plébánia anyagi veszteségeit Nemes Ferenc sikkasztása okozta, aki gazdasági szakemberként tudta, hogy az eltulajdonított összegeket soha nem tudja kifizetni. A jóhiszemű Hirschler József plébános annyiban okolható a történetekért, hogy a szükséges plébánosi felügyeletet nem tartotta fontosnak. Az ügylet lebonyolítására felhatalmazott bizottság és az egyházközség választmánya is felelős a történetekért, mert a megfelelő felügyeletet elodázták. Mindezen körülmények segítették Nemes Ferenc főgondnokot, hogy saját feje szerint cselekedjen, és az egyházközséget súlyosan megkárosítsa.

Nemes Ferenc főgondnok lemondása után Jelen Gyula vette át a főgondnoki tisztséget és az ezzel járó teendőket. Elképzelései,

amelyek alapján a plébános irányításával vezetni kívánta az egyházközséget, jó irányt mutattak. Nem látta helyesnek, hogy az egyházközség terhét kevesen hordozzák, ezért létrehívta a szakemberekből álló gazdasági bizottságot. Viszont hamar rá kellett jönnie, hogy a holland kölcsönt csakis újabb kölcsönök felvételével képesek törleszteni.

Az Egyházmegyei Tanács Igazgatótanácsa, különösen Gyárfás Elemér világi elnök, szenátor a gyulafehérvári főhatóság külön kérésére segítő jóbort nyújtott az egyházközség vezetőinek. A kölcsön rendezése ettől kezdve két szálon futott: az egyházmegyei hatóság – Gyárfás és az egyházközség –, Hirschler. Gyárfás Elemér jószándékú ügyködése folyamatosan akadályokba ütközött. A kolozsvári egyháztanács vezetői részéről tapasztalt bizalmatlanság, valamint Hirschler József különakciói nehezítették a kölcsön-ügy általa megkezdett rendezését.

Elkerülhetetlen volt, hogy a külügyminisztérium és a román állami vezetőség ne figyeljen fel a túl sokáig húzódó ügyre. A Szentszék a bukaresti nunciatúrán keresztül mielőbbi megoldást sürgetett. A gyulafehérvári főhatóság pedig túl sokáig hagyta az ügy belterjes rendezését. Már a püspöki biztos ellenőrzése után határozottabban kellett volna lépnie Hirschler József adminisztrátorsága ellen.

A Szent Mihály-plébánia anyagi helyzetét csak tovább nehezítette az illetékegyenérték-adó felhalmozódása, amely az állam részéről zárgondnok kiküldését vonta maga után, ezzel több évre megnyomorítva az egyházközséget. A zárgondnokok az egyházközség jövedelméből vajmi keveset fordítottak adótörlesztésre, sőt saját anyagi hasznukat részesítették előnyben.

Gyárfás Elemért nem hagyta nyugodni az egyházközség siralmas helyzete. Ez ügyben is folyamatos levelezést folytatott Gajdátsy Béla irodaigazgatóval és Zomora Dániel püspökhelyettessel. Végül arra a következtetésre jutott, hogy csak Hirschler József félreállításával lehetne megakadályozni a helyzet további romlását. Ennek kivitelezését nehezítették a Hirschler mögé felsorakozott támogatók, akik arra bíztatták, hogy semmit ne engedjen ki a kezéből, ne vállalja a nyugdíjba menetelt. Pedig a plébános már képtelen volt átlátni az egyházközség anyagi ügyeit. A Gyárfás Elemér által áttanulmányozott

1933. évi zárszámadás és az 1934. évi költségvetés, valamint a jegyzőkönyvek megdöbrentő képet tártak elé. Mindezekről jelentést készített az egyházmegyei hatóság részére. Az apát-plébános ezért is, de egyébként is, Gyárfás Elemérben ellenséget látott.

Az Egyházmegyei Tanács Igazgatótanácsa – egyetlen megoldásként – azt javasolta a püspöki főhatóságnak, hogy az anyagi ügyek teljes rendezését bízza egy egyházi személyre administrator oeconomusi jogkörrel. Előterjesztésük szerint az egyházközség pénzügyi és gazdasági ügyeinek rendezése így az Egyházmegyei Tanács Igazgatótanácsának hatáskörébe, ellenőrzése alá kerülne. Erre a feladatra dr. Boga Alajos státusi iskolai referenst találták a legalkalmasabbnak. A kivitelezést viszont akadályozta Hirschler József hozzáállása, aki nem volt hajlandó félreállni.

Hirschler plébános utolsó megoldási kísérlete a kölcsönügy rendezésében a Direktórium felállítása volt. A terv szerint a Direktórium a plébánia anyagi ügyeiben lett volna köteles rendet teremteni, azonban a zárgondnokok (Romulus Fersigan, Gheorghe Dubleşiu, Virgil Nistor) nyomasztó jelenlététől nem tudták az egyházközséget megszabadítani. Ugyanakkor az egyházközség vezető körén belül belső érdekellentétek bukkantak fel: László Endre bankigazgató és Jelen Gyula főgondnok között feszültség alakult ki, s így nem segítettek az ügy megoldásának menetét. Sőt, a gyorsan feltörekvő Péterffy Jenő ügyvéd (László Endre veje) is azon munkálkodott, hogy megtisztítsa a Direktóriumot a nekik nem megfelelő tagoktól, és a látszat szerint Hirschler József plébánost támogassa – bár valójában tévedésében erősítette meg.

A gyulafehérvári főhatóság tárgyalási szinten lépéseket tesz a kolozsvári egyházközség anyagi és lelkipásztori ügyének megoldása érdekében. Miután Boga Alajos nem vállalta a megbízatást, a főhatóság tovább kereste azt az alkalmas papi személyt, aki ebben a bonyolult helyzetben megtalálná a kivezető utat. Három papot kérdeztek meg: Botár Gáspárt, aki Hirschler József barátja volt, Veress Ernőt és Márton Áront. Az isteni gondviselés úgy intézte, hogy Márton Áronra esett a választás; személyében alkalmas egyén került a Szent Mihály-plébánia élére.

Hirschler József továbbra is maradni szeretett volna a plébánosi tisztségben. Maga mögött tudta a Direktórium néhány tagját, akik később sok kellemetlenséget okoztak Márton Áron h. plébánosnak. Hirschler plébánosi és főesperesi megbízatása alóli felmentése napjáig (1936. március 15.), barátai biztatására, személyesen is intézkedni próbált Bukarestben. Valerio Valeri nuncius, Alexandru Cisar bukaresti érsek és a gyulafehérvári hatóság egyöntetűen úgy látta jónak, ha Hirschler távozik az egyházközség éléről, sőt Kolozsvárról is.

A plébános a Direktórium 1936. március 17-én megtartott utolsó ülésén kérte a gyulafehérvári főhatóságot, hogy az 1935. november 18-i lemondását fogadja el, mert az egyházközség életében bekövetkező eseményekért továbbra a felelősséget nem vállalhatja. A jegyzőkönyvet író Péterffy Jenő megjegyezte, hogy cselszövések, vádaskodások és alaptalan hírek nehezítik meg a Direktórium munkáját. Valójában nem történt más, mint az, hogy a Direktórium elmenekült az egyházközség süllyedő hajójáról. „Áldozatos munkájukért” önmagukat dicsérve úgy távoztak, hogy minden felelősséget elhárítottak maguktól, ugyanakkor fenntartották maguk számára azt a jogot, hogy az ügyekbe távolról továbbra is beleszólhassanak, másokat vádoljanak, sőt, az új h. plébános munkáját támadásaikkal keseríthessék.

Márton Áron 1936. március 23-án vette át a kolozsvári Szent Mihály-egyházközség vezetését mint *vicarius oeconomus*. Ezzel magára vállalta a nagy horderejű ügy felelősségteljes rendezését. A főhatóság megbízásának eleget téve rövid idő alatt a csőd széléről kellett visszarántania az egyházközséget, emellett még rendeznie kellett a nyugalomba vonult Hirschler József ügyeit is.

A fizikailag és lelkileg megtört apát-plébános a főhatóság méltányos és tisztességes eljárásában is rosszindulatot feltételezett. Téveszmében megerősítették László Endre bankigazgató és veje, Péterffy Jenő ügyvéd.

Vorbuchner Adolf segédpüspök azon fáradozott, hogy a Hirschler-ügy nyugvópontra jusson. Az állami hatóságok semmilyen hivatalban nem túrték meg a ny. plébános személyét, ezért a püspöknek vissza kellett vonnia Hirschler Józsefnek adott újabb megbízását, a Papnevelő Intézet rektori kinevezését. Az állami hatóságok Hirschler

személye iránti neheztelése miatt Vorbuchner úgy ítélte helyesnek, hogy a nyugalomba vonult plébános egyelőre elhagyja nemcsak Kolozsvárt, hanem az országot is. Márton Áron h. plébános pedig intézkedett a külföldi gyógykezelésre kényszerült Hirschler anyagi költségei fedezéséről. A segédpüspök is mindvégig atyai szeretettel viszonyult Hirschler prelátushoz, csak egy kérése volt – éppen az ő érdekében –, hogy lehetőleg ne tartózkodjék Kolozsváron. A Hirschlert bujtogató papok és kolozsvári barátai tovább akadályozták, hogy ügye rendes mederbe terelődhessen. A nyugalomba vonult plébános nyugtalansága, engedetlen hozzáállása sok nehézséget okozott a segédpüspöknek és a Szent Mihály-egyházközség új vezetőségének. Minden lehetőséget megragadott, csakhogy Kolozsváron maradjon. Utolsó vergődései egészségi állapotára is kihatottak. Hirschler József prelátus a kolozsvári Park Szanatóriumában 1936. november 17-én szentségekkel megerősítve elhunyt. Temetésén főpásztori utasításra Márton Áron h. plébános prédikált.

Doktori tézisem második részében Márton Áronnak a holland kölcsön ügyében emberfeletti erővel kifejtett munkásságát vizsgálom meg.

A h. plébános nagy lelkesedéssel fogott hozzá a Szent Mihály-egyházközség anyagi ügyeinek rendezéséhez. Rendkívül nehéz és bonyolult feladatának teljesítése közben nem hiányoztak a folyamatosan felbukkanó akadályok. Nagy számban jelentkeztek a követelők, akik a múltban végzett valamilyen szolgálatukért utólag jutalékokra tartottak igényt. A hajdani Direktórium tagjai ügyészi fogásokkal gáncsokodtak, miközben neki rendeznie kellett a holland kölcsön kamatjainak és egyéb adósságoknak (a Kolozsvári Takarékpénztár és Hitelbanknál és a Transsylvania Banknál) a törlesztését. Akik eddig a Szent Mihály-egyházközségben jó anyagi forrást láttak, nem szívesen engedték el a kincsesládát. Márton Áronnak nagy küzdelem árán sikerült a méltatlan egyéneket lefejtene az egyházközségről. Számára a legtöbb kellemetlenséget a folyamatosan vádaskodó Péterffy Jenő ügyvéd okozta. A hollandkölcsön-ügy rendezésének történetben ő az a szereplő, aki rosszindulatú árnyékként végigkísérte Márton Áron egész kolozsvári munkásságát. A gyulafehérvéri főhatóság és Márton Áron iránti ellenszenvét

Hirschler József plébános idején, sőt rajta keresztül is kimutatta: folyamatosan uszította az apát-plébánost a főhatóság ellen, bíztatva és befolyásolta a székeskáptalannak megfogalmazott memorandum megírásában. Péterffy Gyulafehérváron olyan kanonokokkal és nyugdíjas papokkal tartotta a kapcsolatot, akik rossz szándékkal folyamatosan informálták a központi eseményekről. Apósával, László Endrével mindent megtettek annak érdekében, hogy Hirschler Józsefet visszaállítsák plébánosi hivatalába. Az ügyvéd Márton Áron h. plébánost folyamatosan provokáló levelekkel bolygatta, mivel őt teljesen kikapcsolta az ügyek rendezéséből, és így komoly ügyvédi járuléktól esett el. Vádleveleket intézett a gyulafehérvári hatósághoz, követelte a bűnösök pellengérré állítását és megbüntetését a múltban elkövetett hibákért. Mindenáron azon ügyködött, hogy a h. plébánost lejárassa és plébánossá választását meggátolja. Hirschler idején végzett ügyvédi munkájáért busás összeget számított fel és követelt. Legvégül pedig feljelentette Márton Áront Alexandru Cisar bukaresti érseknél.

Az egyházközség legnagyobb terhét, a holland kölcsön kérdését Márton Áron úgy oldotta meg, hogy lassan kikapcsolt mindenkit az ügy folyamatából. Elég rövid idő alatt sikerült rendet teremtenie és eltávolítani azokat az alkalmatlankodó személyeket, akik az áldatlan helyzetet előidézték.

Ebben az idegőrlő munkában a h. plébánost a gyulafehérvári központ, a Státus szakemberei, valamint egyháztanács nagyobb százaléka támogatta. Vorbuchner Adolf segédpüspök, aki jól ismerte Márton Áront még nagyszebeni szolgálatuk idejéből, mindenben mellette állt és bátorította, az egyházközségben tett látogatásai alkalmával örömmel állapította meg, hogy Kolozsváron a lelki és anyagi ügyek egyaránt jó úton haladnak. Védőfalként segítette munkáját az Egyházmegyei Tanács Igazgatótanácsa, Gyárfás Elemér világi elnök, szenátor, aki szakképzettségével és parlamenti kapcsolataival hasznos segítőtársnak bizonyult. Márton Áron munkáját nagy odafigyeléssel követte és segítette a gyulafehérvári püspöki hatóság (Zomora Dániel püspökhelyettes, Gajdátsy Béla irodaigazgató). Jelen Gyula, az egyházközség főgondnoka is a legnagyobb jószándékkal

segítette Márton Áront a plébánia átvétele után. Sajnos a gondnok megbízatásáról elég hamar lemondott.

Külön érdekességnek számít, hogy Márton Áron a hollandkölcson-ügy rendezéséből, saját felelősségére, lassan mindenkit kikapcsolt, és Schilling Dezső ügyvéd háttértárgyalásaival kedvező fizetési feltételeket eszközöltek ki a holland kölcsönzőktől. Később, amikor az ügy nagyobb diszkréciót kívánt, még Schilling ügyvédet is kikapcsolta, és – Vorbuchner Adolf püspök tudtával és beleegyezésével – minden felelősséget magára vállalt: zárt körben intézte tovább a legkényesebb ügyeket – Tusa Gábor ügyvéd háttérsegítségével.

Az idegfeeszítő anyagi gondok és jogtalan támadások mellett nem hanyagolta el a szorosabb értelemben vett lelkipásztori munkáját sem. Doktori disszertációmban – mintegy az ügy kontextusaként – röviden ezt is ismertettem, mivel ez adott neki lelki erőt a kellemetlen és piszkos anyagi ügyek rendezésében. Az ún. rétegpasztorációs tevékenységében minden korosztályhoz elért, és hiteles papi magatartásával sikerült hallgatói körében a krisztusi lelkületet elültetni.

Fontos részét képezi a dolgozatnak Márton Áron plébánossá választása és beiktatása. Ekkor már az események felgyorsulásának lehetünk tanúi: apostoli kormányzói és püspöki kinevezésének, és nem utolsó sorban a kolozsvári püspökszentelésnek. A püspökszentelés kapcsán arra a kérdésre is próbáltam válaszolni, hogy Márton Áron miért választotta szentelése helyszínéül a kolozsvári Szent Mihály-templomot. Szeretném kiemelni, hogy a plébánossá választása és püspökké szentelése tovább növelte Márton Áron személyi tekintélyét, melyre szükség volt a holland kölcsön rendezésében. Az ún. irigyek és ellenfelek által mesterségesen gerjesztett hangulatban támaszra volt szüksége, erkölcsi tekintélyével még határozottabban léphetett fel.

Márton Áron püspökként a Szentszék engedélyével továbbra is a kolozsvári egyházközség anyagi intézője maradt. Figyelemmel kísérte és felügyelte a helyes mederbe terelt holland kölcsön tartozásainak rendezését. Az egyházközség vezetőségétől szigorúan megkövetelte, hogy a legnagyobb pontossággal törlesszék az adósságot. A közel két évtizedig tartó rendkívül terhes kölcsönügy 1945 decemberében zárult le véglegesen.